

լոյսն, որ նոյնպէս իր կարգին պիտի ջանայ վառ պահել սոյն խանդը, եւ իրեն շուրջ խմբուած տեսնել եթէ ոչ ամբողջ գաղութն՝ գոնէ մեծա- մասնութիւնը: Հարաթական պիտի ունենայ նաեւ յաւելուածներ ուումաներէն լեզուաւ:

9. “Նոր կենքո՞ն. Սկսած է հրատա- րակուիլ ի թէհրան. մեզի անմատչելի:

10. “Սուրբիական մամուլ”. Ասորիք վերջերս՝ մանաւանդ Կիլիկիոյ պարպումէն ետքը՝ ժամադրավայր դարձած էր հայ հոծ բազմու- թեան. հոս ալ պէտք էր դարձեալ մամուլ մը, որ անմիջիթար սրտերն սփոփէր ու վառ պահեր տա- րագիլներու ազգային զգածումը: “Սուրբիական մամուլ, օրաթերթն ահա՝ տնօրէնութեամբ Տի- գրան Երէցեանի՝ կու գար նաեւ սիրոյ եւ համե- րաշնութեան սերմցանել հայ եւ օտարցեղերու միջեւ, ան գրեթէ միաժամանակ լցոյ տեսաւ “Ազատ կիպրահայ, ուն հետ (Յուն. 29 Հալէպ¹). բայց անկից աւելի մեծ եղաւ իր տպագրեալ ծաւալն եւ շաբաթն երկու անգամ կանոնաւոր կերպով սկսաւ լոյս տեսնել, տալով միշտ առաջ- նորդող խմբագրականներ, տեղական ու ազ- գային կենքէ տեղեկութիւններ, քաղաքական լուրեր: Յանձին “Սուրբիական մամուլին, Ասորիքի Հայութիւնն այս երրորդ անգամն է, որ կ'ունե- նայ իր պարբերաթերթն՝ աւելի կատարեալ քան միւսներն: Կը մաղթենք “Ս. մամուլին, եւ “Ազատ կիպրահայ, ուն, որ իրենց շուրջը գտնուող գաղութին կեանքն ըլլան, անշէջ պա- հեն հայ սիրով եւ մտաւորական ուժերն ալ ոգեւորեն դիմելու գէպ ի գրականութեան ծաղ- կեալ դարաստանները:

11. “Վաստուակ”, առեւտրական. տնտե- սական շաբաթաթերթ ի Կ. Պոլիս. տակաւին չենք տեսած:

Հ. Ա. Խ.

ՄԱՏԵՆԱԳԻՑԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ 1921 ՏԱՐԻՈՑ

Դ. Գեղարուեստական եւ Պատմական:

Diehl Ch., L'Architecture arménienne aux VIIe et VIIIe siècles. REA, I, 8, 1921, էջ 221—231. — Սորչեգովսկիի ծանօթ աշխատութիւնն նկատի կ'առ- նու. թէեւ կը գնահատէ զայն, սակայն չափազնց կը գտնէ Սորչեգովսկիի հայանպաստ կարծիքները. Զ—է դարերուն հայ արուեստին ինքնատիպ գերբ շատ աւելի քիչ են քան որ կը հաստատէ Սոր- չեգանդական ազգեցութիւնն անուրանալի է: Ճիշ- է, որ Թ—ԺԱ դարերուն հայ արուեստն աւելի ինքնայացար կը գգե- նու, — թէեւ նզն իսկ այս շրջանի գլուխ գոր- ծոցներն հին հրաշակերաններու կրկնումն են — Ճիշ-է, որ հայ ճարտարապետութիւնը Ժ—ԺԱ դարուն թողուց հայրենի անձուեկ սահմանները, եւ բաւական ընդարձակ աշխարհակալութիւններ ըլլաւ, ի վերայ այսր ամենայնի կարելի չէ Ստ.-ի հետ սա- յուսով պարարուիլ, թէ գտնուած է “այն հաս- տառուն հողը”, որուն վրայ պիտի կերտուի Արե- ւելքի քրիստոնէական արուեստի յառաջադպայու- թեան եւ զարգացման պատմութիւնը: Դիլ այս առթիւ կու տայ չորս լուսատիպ նկար (Փեթֆա- ճեանէ), Երերուքի, Տեկորի, Զուտարթնոցի, Գարա- քիլսէի և սոյակներէն, բաց աստի Երերուքի, Տե- կորի տաճարները գունատիպ: — Դիլ յօդուածը թարգմանած է հայերէնի Տ. Ե. Մելիք, Կոչնակ! իւլ. 1921, թիւք՝ 32, 33, 34, 35.

Բ. արգէն Եպ: Մեծն Կերսէն (353—373). Կոչնակ իւլ. 1921, թիւք՝ 24, 25, 26, 27. — Չորս յօ- դուածի մէջ ամփոփած է Կերսիսի կենսագրու- թիւնը հետեւեալ տեսակէտներով. Իս տեղը պատ- մութեան մէջ. Ծագումը. Կըթութիւնը. Սւնե- կապետութիւնը. Կաթողիկոսութիւնը. Կարա- գիրը, Կատարած գործը՝ գպրոցական, եկեղեցական, մարդասիրական. Վահճանն ու յիշատակը: Յա- ւարտ գրած է “Հարական Մեծ Կերսիսի Ուղոր- մեա Դ. Որ ասացեր”:

Tournebize F., Les Frères-Uniteurs ou Dominicains arméniens. ROC II, 1920/21, էջ 145—161. — Հիմուած գիխաւորար Ալիշանի աշխա- տութեան վրայ (Սիսական) կը գծէ Միաբանու- եղբարց ծանօթ պատմութիւնը, ծանրանալով Բար- թողիմէոսի (1318—1333) եւ Կեկողայսու Ապարա- նեցւոյ վրայ (1560—1598), որով եւ կ'աւարտէ առաջին յօդուածը: Զափազնց խիստ կը գտնէ Միաբանուղներու Եղուական աղջատումներուն գէմ արձակուած դատակնիքները, բայց չ'ուրանար, որ կրօնական ինդիքներու մէջ անխոհեմ քայլերէ զերծ չեն մացած միշտ:

Գ. աւել մը ե արե ան Հ. Գր.: Կենսագրութիւններ Ա. (1554—1822): Կենսագրութիւններ Երկուս հայ պատ- միաբաններու եւ տասն եպիսկոպոսներու եւ ժամա- նակին Հայ կաթողիկեայք, Վեհնա 1915, էջը

¹ Հայէպ 1919ին լցոյ տեսած է նաեւ “Եփրասու” Երկօրեայ թէրթ մը, որուն անձանօթ ենք մօտէն:

VIII+384, Մամիս. H. Riondel, ԽԹԵՂԹԻՆ' REA I, 3, 1921, էջ 390—392.

Պալեան Տրդ. Եպ.՝ Գաւազանագիրք Առաջնորդաց Զմիւռնիոյ: Դափնի. Ա, 1921, էջ 26—28, 59—63, 91—93: — Գաւազանագիրքը կը սկսի 1689էն (Յավսէփ Վարդապէտ) եւ կը հասնի մինչեւ 1903. Դանիէլ Ծ. Վրդ. Յակոբեան:

Rabbath A. et Tournebize F. S. J.: Documents inédits pour servir à l'histoire du christianisme en Orient (XVI—XIX. siècle), Tome II. Beyrouth 1921, էջք 409—644, 80. Մամիս, Հ. Ա. Հանդ. Ամս. 1921, էջ 633—635:

Ամբուանեան Ա.՝ Որու եւ թուրք զինագագար. Պատմական անցքեր 1917—1918: Գրեզնօ. Տպ. Սուր Կեանք-Ախուաննի, 1921, էջք 189, 80:

Brémond E. La Cilicie en 1919—1920. REA, I. 3, 1921, էջ 303—375. — Երեք մասի մէջ կը ներկայացնէ մանրամասն՝ Ակլիկիայի նորագոյն արկածալից պատմութիւնը, իրը պատրաստութիւն ամփոփելով մինչեւ 1918 հոկտ. 31 պատահած դեպքերը (303—307): Ա. Ակլիկիա բրիտանական հրամանատարութեան տակ, էջ 307—326. — Բ. Անդր. Քրանսական շրջան, էջ 327—335. Գ. Գրանսական հրամանատարութիւն, էջ 335—376: Բնագրին մէջ առնուած են 17 լուսանկար՝ մեծաւ մասմբ Ատանայի հայող, իսկ ամբողջ գործին կցուած է Կիլիկիայի աշխարհացոյց տախտակը:

Պահատուեան Հ. Գ. Վ. Հ. Համազասպ: Ա. Սափարեան + 28 Փետր. 1919: Բ. Ձ. Հ. Համազասպ: էջ 219—240: Մեծածաւալ գործունէութեամբ բազմամեայ աշխատաւորին կենսադրութիւնն ընծայած ժամանակ՝ ստեղծուած է Կովկասի Հայկաթողիկէ հասարակութեան հարիւրամայ ուշադրուածութիւնը:

Հապուհ Բ. ագրատունւոյ Պատմութիւն. ի լոյս ածին Գ. Տէր-Մկրտչեան եւ Մեսրոպ Եպիսկոպոս. էջմիածին 1921, էջք XXXIV + 96. Քննդ. Հ. Ա. Աշտուեան, «Զանգ» արտուու. «Առձագանդ» Փառկի, Ձ., 1922, թիւ 22. — Աճարեան համոզէ փաստերով (բովանդակութիւն, լիուլ) կը մերժէ Մեսրոպ Եպու. Պաշտպանած կարծիքը, թէ Շ. Բագրատունի ըլլոյ հեղինակը նորագիւտ պատմութեան:

Marquart: Die Entstehung und Wiederherstellung der armenischen Nation. Berlin-Schöneberg. էջք 82. Մամիս. A. Meillet, Rev. d. Et. Arm. I, 4, 1921, էջ 455—457.

Huart Ch.: Une razzia en Arménie au Xe siècle. Rev. d. Et. Arm. I, 4, 1921, էջ 419—422. — Ժ. Պարու Կեսին պատահած արարական արշաւական ներէն ու կողապուտներէն ցայժմ անծանօթ մացած կրուագ մըն է՝ քաղաքած իրն-Միհովայ, Tadjârib-el-Oman, Հար. VI, էջ 8—11. Կողոպուտը տեղի կունենայ Ատոմի (= Atôm) Պուրգենի (Djordjin) որդւոյն իշխանութեան մէջ ի Զավազան (= Կորճայք եւ Աղձնիք) Ա. ան եւ Վաստան: Ի վերջոյ հրոսակախումբին գլուխը՝ Լ. ախկարի կը սպան-

նուի իրեններէն եւ Ատոմ յետոյ գունդէն վրէտ կը լուծէ:

Խալաթեանց Բագրատ՝ Արարացի մատենագրեր Հայաստանի մասին: Ա. Բելազորի: Բ. Իրն Մասկավյ: Գ. Տապարի: Դ. Եաբուրի: Ե. Իրն էլ Աթեր. — Վիեննա 1919, էջ Զ+197. Մամիս. Henri Laurent, Rev. d. Et. Arm. I, 4, 1921, էջ 459—461:

Կոտար. Հայ-Երուսաղէմ: «Արեւ», Աղեքսանդրիա (Եղիպտոս), էջ 1921, թիւ 100, 101: — Պատմական ակնարկ մը Հայոց է. դարէ սկսեալ Երուսաղէմի մէջ բռնած կրօնական ու քաղաքական գիրքին ու խաղացած գերին: թ. 103, 194 (1922) նուրիուած են Հայոց Ա. Յակովը վանքի սոսորագրութեան. հեղինակը կը պաշտպանէ անոր հայկական ծագումը:

Բասմաջեան Կ. Յ. Բիւզանդական Հայ կայսերք: Արագակնակ Փարիզի Ձ., 1921, թ. 18, էջ 6: — Համեմատական ցուցակի մը մէջ կը ներկայացնէ բիւզանդական հայազգի կայսրներու, կայսրուհիներու եւ գահակիցներու ցանկը: Ա. Հերակլեան Հարսութիւն: Բ. Արշակունի (Մակեդոնական) Հարսութիւն:

Marr N.: Ani, la ville arménienne en ruines, d'après les fouilles de 1892—1893 et de 1904—1917. Rev. d. Et. Arm. I, 4, 1921, էջ 395—410. Ան Ժ. Գ. Դ. Գարեգու արդիւնքն է եւ ոչ լոկ Աշոտ Ողորմածի. Ճարտարապետական - գեղարվեստական թանգարան մըն է ոչ լոկ Հայերու, այլ քաղաքին իրարու յաջորդող տէրերուն Յոյներու, Թուրք-Ալջուկներու, Քեդագներու, Վրաց, Մոնղոլներու գործակցութեամբ կազմուած. Խալամական գեղարվեստ զգալի է մանաւանդ աշխարհական շէնքերու խաչքարերուն վրայ: Անիի կաթողիկէն ներկայ վիճակին մէջ Ժ. Գ. Դ. Ա. Գարու ծնունդ շէ. այլ Ժ. Գ. Դ. Պարու հիմնական վերանորդութեան Խալամ Ճարտարապետութեամբ: Անի հարուստ նիթ ունի որպանկարչութեան եւ արձանագործութեան համար. Բով մըն է արձանագործութիւններու, օրոնք պատմական անհամար գաղանիքներ կը բովանդակեն: Անիի դամբաններուն ոմը զմիւ կը կապէ նախանդեւրուպական շրջանին: Հւտաբբրական նկարագրութիւն մը կու տայ Անիի փողցներուն եւ ջուղիներուն:

Sakissian Armenak: Deux tableaux à sujets Arméniens de Jean-Baptiste Van Mour. Rev. d. Et. Arm. I, 4, 1921, էջ 423—426. — Լուսատիպ կու տայ եւ կը մեկնէ երկու նկար. 1. Société arménienne jouant aux cartes. 2. Mariage arménien.

Հ. Ս. ԿՈԴԵԱՆ